บทที่ 1
สังคมวิทยา

- ความหมายและขอบเขตของสังคมวิทยา
- สังคมคืออะไร
- สังคมวิทยาคืออะไร
- การศึกษาชุมชนโดยวิธีสังคมวิทยา
- ความแตกต่างระหว่างสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
- ความสัมพันธ์และประโยชน์ของสังคมวิทยาต่อโครงการพัฒนาชุมชน

บทที่ 1
สังคมวิทยา

ความหมายและขอบเขตสังคมวิทยา

สังคมคืออะไร

เรามักจะได้ยินคนพูดหรือมักจะได้อ่านข้อเขียนของผู้รู้อยู่เสมอว่า มนุษย์จะอยู่โดดเดี่ยวคนเดียวโดยลำพังไม่ได้ มนุษย์จำเป็นจะต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยการผูกพันกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันอยู่เสมอ แม้แต่ Aristotle นักปราชญ์กรีกก็เคยกล่าวไว้ทำนองเดียวกันว่า **มนุษย์เป็นสัตว์สังคม** (Social Animal) หรือพูดง่าย ๆ ก็คือ จะต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นพวก คำกล่าวเหล่านี้เมื่อหยิบยกขึ้นมาพิจารณาดูก็รู้สึกว่าลึกซึ้งพอสมควร แต่ก็ไม่อาจจะอธิบายหรือก่อให้เกิดแนวคิด หรือตอบปัญหาที่ว่าสังคม (Society) คืออะไร ทำไมมนุษย์จึงต้องมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม หรือมนุษย์อยู่รวมกันเป็นสังคมได้อย่างไร ได้ถูกต้อง เพราะฉะนั้นอะไรเล่าที่เราพอจะอาศัยเป็นแนวทางให้สามารถเข้าใจถึงปัญหาเหล่านี้ได้อย่างละเอียดลออ จะเป็นความยากลำบากมากต่อการเข้าใจ หรือเกือบจะไม่เข้าใจเอาเลย ถ้าเราจะไม่ได้ศึกษาถึงเรื่องต่อไปนี้เสียก่อน

1. ความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์
2. คุณสมบัติของมนุษย์ (Human Quality)
3. มนุษย์มีความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงปรับปรุงตัวเองได้

1. ความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์

ถ้าเราจะมองกันอย่างผิวเผินหรือมองกันเพียงทางชีววิทยาด้านเดียวเราก็จะไม่เห็นความแตกต่างระหว่างคนกับสัตว์ได้เลย เพราะว่าคนกับสัตว์มีระบบทางชีววิทยา (Biological System) เหมือนกัน ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการกินอาหารเหมือนกัน มีระบบขับถ่ายอย่างเดียวกัน แต่อะไรคือสิ่งที่ทำให้สัตว์กับมนุษย์มีความแตกต่างกัน ก็ในเมื่อทางด้านชีววิทยาสัตว์กับมนุษย์เหมือนกัน เพราะฉะนั้นสิ่งที่ทำให้มนุษย์มี

ความแตกต่างไปจากสัตว์นั้น จึงเป็นสิ่งที่นอกเหนือไปจากเรื่องทางชีววิทยา ซึ่งเราพอจะมองเห็นได้ง่าย ๆ ก็คือ

1. ในสัตว์นั้นถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ แก่กันทางสายโลหิต (Heredity) หรือทางชีววิทยา ไม่มีความคิดลึกซึ้งและไม่มีการเรียนรู้ (Learning)

2. ส่วนในมนุษย์ มีการศึกษา มีความสามารถ ในการใช้ภาษาและสัญลักษณ์อื่น ๆ ในการติดต่อทำความเข้าใจ (Symbolic Communication) ทำให้เกิดวัฒนธรรม (Culture) ขึ้นมา และมีการเรียนรู้วัฒนธรรมเหล่านี้จากคนรุ่นก่อน ๆ

เราลองจับเอาลูกลิงมาเลี้ยงให้ดีแล้วฝึกสอนให้ขี่จักรยาน จนสามารถขี่ได้เหมือนคน ให้ทำดูครั้งแล้วครั้งเล่าจนแน่ใจว่าขับขี่ได้จริง แล้วหลังจากนั้นลองปล่อยให้ลิงกลับเข้าไปอยู่รวมกับฝูงของลิงโดยเอาจักรยานไปทิ้งไว้ให้ด้วย เราจะเห็นว่าลิงไม่เคยสอนให้เพื่อนพ้องหรือลูกหลานขี่จักรยานเลย แม้จะนานสักเท่าไรก็ตาม นี่แสดงว่าในสัตว์หรือแม้แต่ลิงซึ่งเป็นสัตว์ที่มีรูปร่างหน้าตาใกล้เคียงมนุษย์มากที่สุด ไม่สามารถจะเรียนรู้ หรือถ่ายทอดได้ ในขณะเดียวกัน ถ้าเราสอนหรือฝึกหัดให้มนุษย์คนใดคนหนึ่งขับขี่จักรยานจนชำนาญดีแล้ว คน ๆ นั้นก็สามารถจะไปสอนหรือถ่ายทอดให้คนอื่น ๆ ขี่จักรยานได้เหมือนตน หรืออาจจะดีกว่าตนอีกก็ได้ นี่ก็เป็นเหตุผลสนับสนุนอีกว่า มนุษย์เท่านั้นสามารถเรียนรู้ (learning) และถ่ายทอดสิ่งที่ตัวได้เรียนรู้ให้แก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันได้

พอมาถึงขั้นนี้เราก็อาจจะแย้งขึ้นมาได้ทันทีว่า ไม่จริงหรอกที่ว่าในสัตว์นั้นไม่มีการเรียนรู้ (learning) ก็ในเมื่อสัตว์ไม่มีการเรียนรู้แล้วทำไมลิงถึงสามารถจะฝึกหัดขี่จักรยานได้ ทำไมช้างถึงสามารถเล่นละครสัตว์ได้ และทำไมนกแก้ว นกขุนทองถึงพูดเหมือนกับคนได้ เป็นต้น

เราก็ยังไม่อาจจะตอบปัญหาเหล่านี้ได้อยู่นั่นเอง จนกว่าเราจะได้เข้าใจถึงธรรมชาติของสัตว์ เข้าใจถึงสัญชาตญาณในการดำรงชีวิตของสัตว์แต่ละชนิด แต่ละเผ่าพันธุ์เสียก่อน

เราลองมาพิจารณาดูชีวิตความเป็นอยู่ของสัตว์ที่อยู่ล้อมรอบตัวเรา เอากันง่าย ๆ เช่น ไก่ กา และนก ซึ่งเป็นประเภทสัตว์ปีก หรือจำพวก สุนัข สุกร วัว ควาย ม้า ซึ่งเป็นสัตว์ประเภทสี่เท้า สัตว์เหล่านี้แต่ละชนิด จะมีแบบฉบับหรือธรรมชาติในการดำเนินชีวิตของมันโดยเฉพาะ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดทางสายโลหิต (Heredity) มาจากบรรพบุรุษ ที่ว่าแบบฉบับในการดำเนินชีวิตโดยเฉพาะนั้นหมายความว่าอย่างไร หมายถึงระบบทางชีววิทยาและแบบแผนในการดำเนินชีวิตจะเป็นไปตามหรือเหมือนเผ่าพันธุ์ของมันเท่านั้น ไม่ว่าจะกี่ปีกี่ชาติสิ่งเหล่านี้ก็ไม่เคยเปลี่ยนแปลง พอเราพูดถึงไก่ เราก็จะนึกถึงรูปร่างหน้าตาของไก่ได้ทันที และเรายังรู้ไปยิ่งกว่านั้นอีกว่า ไก่ขันอย่างไร ไม่ว่าจะเป็นไก่ของประเทศไหนในโลก ก็ขันเหมือนกัน ทั้งนั้น ก่อนที่ไก่จะออกลูกเป็นตัว ก็จะต้องออกมาเป็นไข่เสียก่อน วันเวลาหรืออิทธิพลของสิ่งแวดล้อมไม่เคยทำให้ไก่เปลี่ยนจากการขันมาเป็นเห่าหอนเหมือนสุนัข ไม่เคยคิดจะทำรังยอดไม้เหมือนนก ไม่เคยคิดที่จะขุดรูอยู่เหมือนหนู บรรพบุรุษของไก่เคยเป็นมาอย่างไร ก็ดำเนินชีวิตอยู่อย่างนั้น คงเส้นคงวาไม่เปลี่ยนแปลง เช่นกันกับสัตว์ประเภทอื่น ไม่ว่าจะเป็น ม้า วัว ควาย มด ปลวก ผึ้ง ก็ดำเนินชีวิตตามบรรพบุรุษของมันชั่วนาตาปีไม่ว่าจะกี่รุ่น (generation) ต่อกี่รุ่นก็เป็นอยู่อย่างนั้น นี่คือสัญชาตญาณและธรรมชาติของสัตว์ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษทางสายโลหิต (Heredity) หรือทางชีววิทยา

ที่นี้หันกลับมาถึงปัญหาข้างต้นที่ว่า ทำไมลิงถึงสามารถจะขี่รถจักรยานได้เหมือนคน ทำไมนกแก้ว นกขุนทองถึงพูดได้เหมือนคน ทำไมไก่ถึงสอนให้ลูกคุ้ยเขี่ยหาอาหาร ทำไมแมวถึงสอนให้ลูกรู้จักตะปบหนู คำตอบก็คือเป็นเพราะธรรมชาติหรือสัญชาตญาณหรือขอบเขตของสัตว์เหล่านี้ที่จะทำหรือจะต้องทำในสิ่งเหล่านี้ได้ ไม่ว่าจะเอาลิงตัวไหนมาฝึกสอนให้ขี่จักรยานมันก็จะขับขี่ได้ทุกตัว ทั้งนี้ ก็เพราะว่าอยู่ในขอบเขตของธรรมชาติหรือสัญชาตญาณของมันจะทำได้ แต่ถ้าเราจะไปสอนให้ลิงพูดเหมือนคนคงทำไมได้ เพราะธรรมชาติและสัญชาตญาณของมันไม่อยู่ในขอบเขตที่จะทำอย่างนั้นได้ เหมือนกันกับนกแก้ว เราจะมาสอนให้ขี่จักรยานเท่าไหร่ก็

ไม่สามารถจะขี่ได้ ไม่ว่าจะเป็นนกแก้วตัวไหนก็ตาม แต่ถ้าเราจะสอนให้พูดเหมือนคน ก็สามารถจะพูดได้ทั้งนี้ก็เป็นเพราะธรรมชาติของมัน ที่จะทำอะไรได้หรือไม่ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นลิง หรือนกแก้ว หรือสัตว์อื่น ๆ เมื่อเราสอนหรือฝึกหัดอะไรที่อยู่ในขอบข่ายหรือสัญชาตญาณของมันจะทำได้แล้ว พอหลังจากนั้นก็เลิกกัน เพราะสัตว์เหล่านั้นไม่เคยที่จะนำสิ่งเหล่านั้นไปถ่ายทอดให้กับเพื่อนบ้าน หรือลูกหลานของมันเลย ที่ว่านกแก้วสามารถจะพูดได้ ก็เป็นแต่เพียงพูดได้อย่างนกแก้วเท่านั้น ไม่อาจจะรู้และสามารถเข้าใจได้เลยว่า คำพูดเหล่านั้นหมายความว่าอย่างไร

เมื่อถึงตอนนี้ เราก็พอจะมองเห็นและเข้าใจได้แล้วว่า ในสัตว์นั้นไม่มีการเรียนรู้ (learning) เหมือนมนุษย์ การเรียนรู้ (learning) หมายถึงการเรียนรู้อะไรก็ตามแล้วสามารถที่จะถ่ายทอดให้คนอื่นได้ สิ่งที่สัตว์รู้หรือดำเนินชีวิตมาอย่างไรนั้นก็เป็นไปตามธรรมชาติของมัน ถ้าหากสัตว์สามารถจะเรียนรู้ได้เหมือนมนุษย์ป่านนี้เราคงจะเห็นชีวิตความเป็นอยู่ของสัตว์ต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก เราอาจจะเห็นนกแก้วพูดคุยกันเหมือนคน เราอาจจะเห็นสุนัขร้องเพลงแทนการเห่าหอน เราอาจจะเห็นลิงปลูกบ้านอยู่แทนการห้อยโหนบนต้นไม้ เป็นต้น

2. คุณสมบัติของมนุษย์ (Human Quality)

มนุษย์เป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่งเหมือนกับที่ Aristotle เคยได้กล่าวไว้ว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Social Animal) แต่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐกว่าสัตว์อื่นหรือเป็นเวไนยสัตว์เหมือนคำที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ ทั้งนี้ก็เพราะว่ามนุษย์มีความสามารถพิเศษ (Special Capability) ซึ่งสัตว์อื่น ๆ ไม่มีความสามารถพิเศษนี้ได้แก่การเรียนรู้ (Learning) และความสามารถในทางสร้างสรรค์ (Creative Capability) แต่อย่างไรก็ตาม สัตว์ประเภทอื่นก็มีอะไรพิเศษที่มนุษย์ไม่มี เช่นสัตว์ที่อยู่ในแถบหนาว สามารถมีขนยาว สัตว์ที่อยู่ในแถบร้อนมีขนสั้น นอกจากนี้ยังเปลี่ยนแปลงสีสันให้คล้อยตามสิ่งแวดล้อมได้ แต่มนุษย์ไม่ว่าจะอยู่แถบไหนก็คล้ายคลึงกัน มนุษย์ที่อยู่แถบหนาว ไม่สามารถจะทำให้มีขนยาวแทนเสื้อผ้าได้ ดังนั้นเราอาจกล่าวได้ว่าสัตว์มีความชำนาญทางกาย (Physical Specialization) ซึ่งมนุษย์ไม่มี แต่มนุษย์

มีความสามารถในการสร้างสรรค์ (Creative Capability) ที่จะควบคุมสิ่งแวดล้อมหรือ กล่าวอีกนัยหนึ่ง มนุษย์ดัดแปลงสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตนเอง แต่สัตว์ดัดแปลงตนเอง ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม

มนุษย์อาจจะคิดฝันจินตนาการร้อยแปด และถ่ายทอดให้แก่กันและกัน ได้ นอกจากนั้นมนุษย์ยังมีความรู้สึกอันละเอียดอ่อน ผสมผสานกับอารมณ์ความรู้สึก มนุษย์ร้องไห้ เมื่อผิดหวังหรือเสียใจ มนุษย์หัวเราะเมื่อขบขันหรือดีใจ และบันทึก ความคิด ความรู้สึกเหล่านั้นออกมาในรูปของศิลป ดนตรี หรือวรรณคดีต่าง ๆ สิ่ง เหล่านี้เองที่เราเรียกว่า ความสามารถพิเศษ (Special Capability) ซึ่งในสัตว์นั้นไม่มี ความสามารถชนิดนี้ เคยมีคนเอาลิงมาเลี้ยงและฝึกฝนอบรมทุกอย่างเหมือนเด็ก แต่ลิง ก็ไม่อาจจะกลายเป็นคนได้ ลิงอาจจะรู้อะไรหลายอย่างภายในขอบเขตจำกัดหรือ สัญชาตญาณของมันเท่านั้น

แต่เคยมีคนที่เติบโตมาท่ามกลางฝูงสุนัขป่าโดยไม่เคยติดต่อกับคนเลย คน ๆ นั้นมีหลายสิ่งหลายอย่างเหมือนสุนัข เช่น วิ่งสี่ขา เห่าหอนได้ กินของบูดเน่า ไม่รู้จักนุ่งผ้า ไม่รู้จักภาษาคน ต่อมามีผู้นำเอาไปเลี้ยงฝึกหัดอบรมในสังคมมนุษย์ คน ครึ่งสุนัขก็สามารถเปลี่ยนแปลงมาเป็นคนธรรมดาได้ แสดงว่า มนุษย์นั้นตกอยู่ภายใต้ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม ถ้ามนุษย์ขาดการติดต่อกับสังคมมนุษย์โดยสิ้นเชิงแล้ว คุณ สมบัติที่จะเรียกว่ามนุษย์อาจจะไม่มี แต่อย่างไรก็ตาม ความสามารถที่จะเป็นมนุษย์ก็ ยังมีแฝงอยู่ (Human potential) แต่สัตว์ประเภทอื่นนอกจากมนุษย์นั้นไม่มี กล่าว ง่าย ๆ ก็คือ จะเลี้ยงลิงให้เป็นคนคงไม่มีโอกาส

3. มนุษย์สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงปรับปรุงตัวเองได้

การเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะธรรมดาของมนุษย์ ในโลกนี้ไม่มีใคร ชอบการเปลี่ยนแปลงมากกว่ามนุษย์ ไม่มีมนุษย์ในสังคมใดจะหยุดอยู่กับที่โดยแท้จริง ทุกขณะมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเสมอ การเปลี่ยนแปลงอาจจะเกิดขึ้นอย่างช้า ๆ ภาย ในขอบเขตจำกัดและไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อความเป็นอยู่ของสมาชิกในสังคมใน

ระยะสั้นแต่อย่างใด เช่น การเปลี่ยนแปลงในแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมหรืออาจจะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว มีขอบเขตกว้างขวางและส่งผลสะท้อนไปยังส่วนอื่น ๆ ของสังคม ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ และผลประโยชน์ของคนทั่วไปต้องถูกกระทบกระเทือน เช่น การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เนื่องจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม

ดังกล่าวแล้วว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะธรรมดาของสังคมมนุษย์อย่างน้อยที่สุด ก็เพราะว่า เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเวลาต่างกัน แม้จะคล้ายกันแต่ก็ไม่มีทางเหมือนกันได้โดยเด็ดขาด สาเหตุอย่างหนึ่งของการที่ไม่เหมือนกันก็เพราะมีการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลที่เกี่ยวข้อง เมื่อมีการเปลี่ยนตัวบุคคลเหตุการณ์ก็จะเปลี่ยนแปลงไปเพราะพฤติกรรมของแต่ละบุคคลไม่มีทางเหมือนกันได้โดยเด็ดขาด บุคคลแต่ละคนย่อมมีลักษณะพิเศษบางอย่างของตนเอง (Individuality) ซึ่งทำให้ไม่เหมือนกับบุคคลอื่น ถ้ามนุษย์ไม่รู้จักการเปลี่ยนแปลง มนุษย์อาจจะหายสาปสูญไปจากโลกนานแล้ว เหมือนกับสัตว์บางจำพวก สมัยดึกดำบรรพ์มนุษย์ไม่รู้จักนุ่งห่มเสื้อผ้า อาศัยอยู่ตามสุ่มทุมพุ่มไม้อยู่ในน้ำ ไม่รู้จักใช้ไฟหุงต้มอาหาร กินของดิบ ๆ สด ๆ ไม่รู้จักประดิษฐ์เครื่องมือ เครื่องใช้ ไม่มีโรงเรียน โรงพยาบาล โรงภาพยนตร์และโรงละคร แต่ทุกวันนี้มนุษย์เราได้เปลี่ยนแปลงไปในทุก ๆ ด้าน ดังจะเห็นได้จากสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

จากเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่ามนุษย์ต้องขึ้นอยู่กับสังคมเพื่อความปกป้องคุ้มครองภัย เพื่อความสะดวกสบาย ความมั่นคง โอกาสในชีวิต การบริหาร การศึกษา ฯลฯ รวมไปถึงเนื้อหาของชีวิตที่มนุษย์เอามาใช้ประกอบในความคิด ความฝัน และความหวังทั้งหมด ซึ่งสิ่งเหล่านี้มนุษย์ก็ได้มาจากสังคมทั้งนั้น จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าบุคคลกับสังคมเป็นสิ่งแยกออกจากกันไม่ได้ ทั้งสองอย่างเป็นของที่คู่กันมาตลอด ตั้งแต่ยุคที่มีมนุษย์เกิดขึ้นมาครั้งแรกในโลก

มนุษย์จะเป็นคนที่สมบูรณ์ได้โดยการเข้าสังคมกับบุคคลอื่น ๆ เมื่อมนุษย์ที่เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์เหล่านี้ หลาย ๆ คนมารวมกันเข้าก็กลายเป็นสังคม สังคมจึงรวมบุคคลหลาย ๆ คน (Individuals) หรือหลาย ๆ ชีวิตเข้าด้วยกัน บุคคลเหล่านี้ก็สร้างสรรค์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวเองกับบุคคลอื่นในสังคมเกิดการกินการอยู่อย่างมีระเบียบแบบแผนขึ้น ความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคมจึงเป็นความสัมพันธ์สองด้านระหว่างบุคคลแต่ละบุคคล (Each Individual) กับกลุ่มบุคคลขึ้น ชีวิตของบุคคลที่เป็นคนโดยสมบูรณ์หลาย ๆ คนที่มาสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเหล่านี้ก็ได้กลายเป็นสังคมนั้น ๆ ไป สังคมไม่ได้มีชีวิต แต่สังคมประกอบด้วยสิ่งมีชีวิต คือ บุคคลหลาย ๆ คน บุคคลแต่ละบุคคลก็เป็นอิสระ เพียงแต่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มคนอื่น ๆ ในสังคมเท่านั้น สังคมคิดไม่ได้ รู้สึกไม่ได้ เพียงแต่บุคคลในสังคมเท่านั้นที่คิดและรู้สึก สังคมไม่มีจิตใจ (mind) เพียงแต่บุคคลในสังคมเท่านั้นที่มีจิตใจ บุคคลในสังคมอาจจะมีลักษณะของจิต ความนึกคิด และความรู้สึกคล้ายคลึงกัน แต่ไม่ได้หมายความว่า บุคคลทั้งหลายในสังคมมีจิตใจ ความนึกคิดและความรู้สึกอย่างเดียวกัน

ตามนัยดังกล่าว คำว่า "สังคม" (Society) โดยตัวของมันเองแล้วมีลักษณะเป็นนามธรรม (Abstract) ไม่อาจจะแตะต้องมองเห็นได้ เว้นเสียแต่เมื่อมีบุคคลเข้ามารวมด้วยเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงขอเน้นว่า 'สังคม (Society) กับบุคคล (Individual) เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ ซึ่งอาจจะสรุปสั้น ๆ ได้ดังนี้

1. สังคม หมายถึงกลุ่มของบุคคลที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน มีขอบเขตและที่อยู่อาศัยเป็นสัดส่วน เช่น สังคมของคนไทย สังคมของคนจีน สังคมของคนอินเดีย ฯลฯ

2. กลุ่มของบุคคลที่อยู่รวมกันเหล่านี้ ต้องมีความเข้าใจในภาวะมูลฐานของการดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงกัน หรือในระเบียบกฎเกณฑ์อันเดียวกัน หรือพูดง่าย ๆ มีความเข้าใจแบบแผนของการดำเนินชีวิต (Ways of life) ร่วมกัน เช่น บุคคลในสังคมไทยก็มีเชื้อชาติไทย มีความรักชาติ มีการเคารพนับถือ และอุปถัมภ์ค้ำชูพุทธศาสนา เป็นต้น

3. กลุ่มของบุคคลที่อยู่ร่วมกันนั้น จะต้องมีความสัมพันธ์ติดต่อซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด และจะต้องมีความร่วมมือกัน ซึ่งความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้

พอเราพูดกันมาถึงสังคม (Society) ในตอนนี้เราก็ทราบได้ว่า หมายถึงสังคมมนุษย์ และในสังคมมนุษย์นั้นก็จำเป็นจะต้องมีสิ่งต่อไปนี้ ได้แก่

- ภาษา
- มีชีวิตแห่งครอบครัวอันยั่งยืน
- บรรทัดฐาน (Norm) ในการดำเนินชีวิตร่วมกัน ซึ่งในหมู่สัตว์นั้นหามีสิ่งเหล่านี้ไม่

การที่เราจะเข้าใจสังคมได้อย่างถ่องแท้นั้น จำเป็นจะต้องพิจารณาดูตัวของบุคคลหรือมนุษย์ก่อนว่ามีลักษณะพิเศษพอที่จะทำให้เราเข้าใจสังคมได้อย่างไรบ้าง ทั้งนี้ก็เพราะว่า มนุษย์แต่ละคนก็เป็นรากฐานและเป็นส่วนประกอบที่เป็นหัวใจของสังคมดังได้กล่าวมาแล้ว เพราะฉะนั้น การศึกษาเรื่องมนุษย์ จึงเป็นบันไดขั้นแรกที่จะทำให้เรามีโอกาสได้เข้าใจสังคมได้อย่างละเอียดลออ

สังคมวิทยา (Sociology) คืออะไร

สังคมวิทยาเป็นวิชาที่ศึกษาถึงเรื่องมนุษย์โดยตรง มีขอบเขตกว้างขวางมาก เพราะสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์มีความเกี่ยวพันกันในหลายแง่หลายมุม ดังนั้น การที่จะเข้าใจถึงคำว่า สังคมวิทยาคืออะไร มีขอบเขตแค่ไหน ใช้ประโยชน์ได้อย่างไร นั้น เราก็จำเป็นที่จะต้องศึกษาอย่างละเอียดลออพอสมควร เพราะถ้าเรามุ่งนึกคิดแต่คำจำกัดความเพียงอย่างเดียวแล้ว เราจะไม่ได้ความสมบูรณ์และความชัดแจ้งเท่าที่ควร ซึ่งจะทำให้ความรู้ของเราเกี่ยวกับสังคมวิทยาเสียคุณภาพไปอย่างน่าเสียดาย การที่จะศึกษาวิชาสังคมวิทยาให้เข้าใจจำเป็นจะต้องศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งกว้างขวาง การทำความเข้าใจกับการอ่านคำจำกัดความไม่น่าจะเพียงพอสำหรับความรู้เกี่ยวกับสังคมวิทยา

ขอทำความเข้าใจก่อนว่า การที่จะให้คำวิเคราะห์ศัพท์แห่งวิชาการใด ๆ นั้น ยากเหลือเกิน ทั้งนี้ ก็เพราะว่า วิชาแต่ละอย่างในการศึกษานั้น มีขอบเขตกว้างขวางมาก ถ้าเราให้ความหมายโดยจำกัดความลงไปแล้ว ก็ไม่แน่ว่าจะสมบูรณ์ มีคุณภาพครบถ้วนไปทุกอย่าง เพราะคำว่า "คำจำกัดความ" นั้น แปลว่าข้อความที่ถูกจำกัดไว้ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็หมายความว่าข้อความอื่น ๆ ยังมีอีก แต่ที่กล่าวถึงหรือที่จำกัดเอาไว้นั้น เป็นเพียงบางส่วนบางตอนเท่านั้น ดังนั้น เราจะหาความสมบูรณ์ ความชัดแจ้งจากสิ่งที่ถูกจำกัดไว้นั้นยากมาก ด้วยเหตุผลเช่นนี้เอง การจะศึกษาหรือทำความเข้าใจวิชาสังคมวิทยาโดยการศึกษาหรือท่องจำแค่เพียงคำจำกัดความนั้นย่อมจะเป็นไปได้ยาก

นอกจากนั้นถ้าเป็นคำจำกัดความในสิ่งที่ไม่มีความแน่นอนตายตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับความคิด ความเห็น หรือความเชื่อแล้ว ถึงแม้จะเป็นเรื่องเดียวกันก็อาจจะมีทั้งที่เหมือนกัน ไม่เหมือนกัน สั้นบ้าง ยาวบ้าง ละเอียดบ้าง หยาบบ้าง สุดแท้แต่ผู้ให้คำจำกัดความแต่ละคนจะจำกัดความรู้ความเชื่อหรือความคิดเห็นของตน

แต่อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่าคำจำกัดความจะไม่มีประโยชน์เสียเลยต่อการศึกษาวิชาการใด ๆ ความจริงแล้วคำจำกัดความก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นที่เราจะต้องศึกษาและใช้ความพินิจพิจารณา เพราะว่าจะเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำเราไปสู่ความตื้นลึกหนาบางของสิ่งที่เราต้องการทราบวาระสำคัญมักจะอยู่ตรงที่ว่าด้วยคำสำนวนที่จำกัดเอาไว้เพียงสั้น ๆ นั้น ผู้อ่านเมื่ออ่านแล้วเข้าใจเช่นเดียวกับผู้เขียนเข้าใจหรือไม่ และจะมีผู้เชี่ยวชาญอยู่กี่คนที่รู้อะไรอย่างลึกซึ้ง แล้วนำเอาเรื่องที่ตนรู้มาย่อ หรือจำกัดความให้คนอื่นได้รู้และเข้าใจเหมือนดังที่ตนรู้และเข้าใจ ถ้ามีมนุษย์เราก็คงจะไม่เสียเวลามากมายในการศึกษาเล่าเรียนดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

พอมาถึงตอนนี้ เราก็ควรจะได้ศึกษาถึงความหมายหรือคำจำกัดความของสังคมวิทยา (Sociology) ตามที่นักสังคมวิทยาผู้มีชื่อเสียงได้ให้ไว้เพื่อที่จะให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้นเป็นเรื่องแรกเสียก่อน

ศาสตราจารย์ Giddings ให้คำจำกัดความว่า "สังคมวิทยาคือการศึกษาถึงบ่อเกิด ความเติบโต รูปและความเคลื่อนไหวของมนุษย์ในสังคม อันเป็นไปตามสภาพท้องที่และความสัมพันธ์อื่น ๆ ซึ่งผันแปรในขณะนั้น"

ในลักษณะเช่นนี้ สังคมวิทยาจึงเป็นวิชาที่ศึกษาสภาพของมนุษย์ในสังคม อันเนื่องมาจากความเป็นอยู่ร่วมกัน และความสัมพันธ์กันโดยทั่ว ๆ ไป การศึกษาเช่นนี้ก็เพื่อที่จะให้รู้ถึงการสมาคมของหมู่ชนและกฎเกณฑ์ที่มีไว้ตลอดทั้งสาเหตุและผลของการอยู่ร่วมกัน

จากการจำกัดความของศาสตราจารย์ Giddings นี้ย่อมให้ประโยชน์บ้างในการที่ได้ทราบว่าการศึกษา พฤติกรรมของหมู่ชนในท้องที่ และความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน เป็นการศึกษาสังคมวิทยาแต่เพื่อที่จะให้เข้าใจกว้างขวางยิ่งขึ้นไปอีกจึงควรจะได้พิจารณาคำจำกัดความของท่านผู้อื่นอีกต่อไป

Herbert Spencer ได้ให้คำจำกัดความว่า "สังคมวิทยาเป็นวิชาที่ศึกษาสภาพของมนุษย์โดยทั่วไปและโดยลักษณะการศึกษาสังคมวิทยาก็คือ การศึกษาวิชาสังคมศาสตร์ต่าง ๆ รวมกันไปนั่นเอง เช่น ศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ การเมือง การปกครอง ปรัชญา และการศาสนาเหล่านี้ เป็นต้น"

หลักวิชาสังคมวิทยาตามความหมายนี้ จึงหมายถึงการศึกษาวิชาในสังคมศาสตร์ (Social Sciences) คล้ายกับหลักวิชาชีววิทยา ซึ่งรวมเอาการศึกษาส่วนต่าง ๆ ของร่างกายและจิตใจเข้าไว้ด้วยกัน

Sorokin ศาสตราจารย์ในวิชาสังคมวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาด ให้คำจำกัดความว่า "สังคมวิทยาเป็นวิชาที่ศึกษาถึงสภาพมนุษย์ในตัวของเขาเอง ศึกษาในความเป็นมา รูปแบบและความเคลื่อนไหวของมนุษย์ อันเป็นไปตามสภาพท้องที่และความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของมนุษย์ ซึ่งมีปัญหา ความมุ่งหมายและวิธีการศึกษาเป็นพิเศษแตกต่างจากวิชาทางสังคมศาสตร์อื่น ๆ"

เมื่อศึกษาถึงชีวิตมนุษย์ในตัวของเขาแล้ว วิชาสังคมวิทยามิได้จำกัดตายตัวแต่เพียงเท่านั้น จะต้องศึกษาในลักษณะพิเศษเฉพาะของสังคม (Specialized Sociology) อีกหลายประการ วิชาต่าง ๆ หรือวิชาสังคมพิเศษเฉพาะด้านเหล่านี้ก็คือ สังคมวิทยาในแง่เศรษฐกิจ การปกครองและการศาสนา เป็นต้น

Theoderson (1979) กล่าวว่า สังคมวิทยาเป็นการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์ ว่าด้วยพฤติกรรมเชิงสังคมของมนุษย์ ศึกษากระบวนการและรูปแบบ (Pattern) ต่าง ๆ แห่งปฏิสัมพันธ์ของปัจเจกชนและกลุ่มบุคคล ศึกษาการจัดรูปแบบของการจัดองค์การ (Form of Organization) แห่งกลุ่มสังคมต่าง ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสังคมและบุคคลเหล่านั้น รวมทั้งอิทธิพลของกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อบุคคล

Zanden (1979) กล่าวว่า สังคมวิทยาว่าด้วยการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์

จากคำจำกัดความของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าแต่ละท่านได้ให้คำจำกัดความไปตามความเข้าใจ ส่วนในสาระสำคัญนั้น มีความหมายคล้ายคลึงกันเป็นส่วนมากที่แตกต่างกันก็มีบ้าง แต่อย่างไรก็ตามเพื่อมิให้การวิเคราะห์ศัพท์ของคำว่าสังคมวิทยานี้กว้างขวางจนเกินไป จึงขอให้คำจำกัดความดังนี้

"สังคมวิทยา คือการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์อันเกี่ยวกับสภาพของมนุษย์ที่อยู่รวมกัน ซึ่งจะต้องศึกษาถึงสภาพความเป็นมา รูปแบบและความเคลื่อนไหวของมนุษย์นั้นเอง ตามลักษณะสภาพท้องที่และความสัมพันธ์อื่น ๆ และในลักษณะการศึกษาในเรื่องมนุษย์เช่นนี้ ก็ย่อมมีความสัมพันธ์กับหลักวิทยาการอื่น ๆ บ้างในขั้นค้นคว้า"

พอมาถึงขั้นนี้ เราก็พอจะมองเห็นได้ว่า วิชาสังคมวิทยา ย่อมมีความเกี่ยวพันกับวิชาชีววิทยา สรีรวิทยา จิตวิทยา ภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นิติศาสตร์ การปกครอง การศาสนา ปรัชญา ตลอดทั้งวัฒนธรรมทั้งปวงด้วย เพราะปัญหาชีวิต

มนุษย์มิได้มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมแต่อย่างเดียว หากมีมาตรฐานเบื้องต้นเกี่ยวเนื่องมาแต่พันธุกรรม หรือการสืบพันธุ์ (Heredity) อยู่เป็นอันมาก ฉะนั้นบางทีการศึกษาสังคมวิทยาจะต้องพิจารณาอาศัยหลักฐานข้อเท็จจริงที่ได้รับจากวิชาการอื่น ๆ ด้วย เช่นต้องรับรองหลักฐานบางอย่างจากวิชาการทางชีววิทยา และจิตวิทยาเป็นต้น วัตถุประสงค์ของการศึกษาก็เพื่อที่จะทราบลักษณะมนุษย์ที่รวมกันอยู่เป็นสำคัญ โดยจะต้องพิจารณาศึกษาจากมนุษย์ในสังคมที่รวมกันอยู่ มีสภาพครอบครัว หมู่บ้าน และเชื้อชาติ ประเทศ และมนุษย์นั้นเอง อยู่ร่วมกัน โดยอาศัยทางจิตใจและทางวัตถุเป็นส่วนประกอบในการดำรงชีวิต การศึกษาสังคมวิทยาต้องการความละเอียดในทุกแง่ทุกมุม และโดยการศึกษาเช่นนี้ก็ย่อมมีกำหนดวิธีการ ความมุ่งหมาย และปัญหาที่จะต้องศึกษาในลักษณะนั้นเองเป็นข้อคำนึงไว้ในชั้นต้นด้วย

การศึกษาชุมชนโดยวิธีการของสังคมวิทยา (Methods of Sociology)

วิธีจะศึกษาสภาพของชุมชนหรือของสังคม มีอยู่มากในวงการศึกษาสังคมวิทยา แต่ยังไม่ค่อยสมบูรณ์เท่าไหร่นัก ประวัติศาสตร์ของความนึกคิดในเรื่องสภาพของสังคมได้ชี้แจงแสดงให้เห็นถึงความคิดเห็นต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ทฤษฎีและวิธีการในเรื่องค้นคว้าก็มีอยู่มากมาย แต่โดยทั่วไปแสดงให้เห็นว่าการศึกษาชีวิตมนุษย์ หรือสภาพของสังคมได้เปลี่ยนจากการเขียนหรือฝันอย่างลอย ๆ มาเป็นการคิดโดยมีเหตุผล จากการคาดคะเนนึกเอามาเป็นการสังเกตการณ์ และแบ่งแยกด้วยวิธีการวิทยาศาสตร์ ประวัติของวิธีการศึกษาสภาพของมนุษย์ในชุมชนนั้น มีมากมายจนวิธีการบางอย่างก็ได้เลิกล้มไป ทฤษฎีที่มีไว้ก็เลยเลิกล้มไปด้วย การสร้างสมหลักเกณฑ์ใหม่ ๆ วิธีการค้นคว้าที่จะหาความจริงโดยใกล้ชิดถือเป็นของสำคัญที่สุด ด้วยเหตุนี้การที่นักพัฒนาจะต้องเข้าไปทำงานร่วมกับคนในท้องที่และในสถานการณ์ต่าง ๆ กันจะได้ศึกษาอย่างสังเขปถึงวิธีการต่าง ๆ ซึ่งนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาใช้ในการศึกษาสภาพของสังคม ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชุมชนไม่ใช่น้อย

วิธีการศึกษาชุมชนของนักสังคมวิทยา มีดังนี้

1. วิธีศึกษาประวัติศาสตร์ (Historical Method)

เป็นการศึกษาถึงเหตุการณ์หรือการปฏิบัติตลอดจนสถาบันต่าง ๆ ของสังคมในอดีต เพื่อให้เข้าใจชัดเจนแน่นอน จึงจะเป็นทางให้เข้าใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในปัจจุบันให้ดีขึ้น ในฐานะที่เป็นนักพัฒนาที่จะต้องเข้าไปทำงานในหมู่บ้าน นักพัฒนาก็จำเป็นจะต้องรู้ถึงประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านเสียก่อนว่าเป็นมาอย่างไร ในอดีต ใครเป็นผู้นำแต่เริ่มแรก และทำไมถึงเป็นผู้นำ ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นมาอย่างไร ปรากฏการณ์ทั้งหลายนั้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการดำรงชีวิต ขนบธรรมเนียม หรือจารีตประเพณีต่าง ๆ ย่อมพัฒนามาจากอดีตทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้ถ้าหากนักพัฒนาได้เข้าใจอย่างซาบซึ้งและได้ศึกษาอย่างละเอียดละออถี่ถ้วนดีแล้วก็จะทำให้การทำงานได้ง่ายและสะดวก

2. วิธีการศึกษาเปรียบเทียบ (Comparative Method)

เป็นวิธีการหาความแตกต่างหรือความคล้ายคลึงกันในด้านต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อนำเอาความแตกต่างหรือความคล้ายคลึงกันนั้นมาอธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ ทางสังคมของผู้คนเหล่านั้นได้ และนอกจากนั้นวิธีการศึกษาเปรียบเทียบนี้ ก็จะทำให้นักพัฒนาได้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างชุมชนหนึ่งกับอีกชุมชนหนึ่งว่า ทำไมถึงมีความก้าวหน้า ความเจริญเติบโตในทางเศรษฐกิจและอื่น ๆ ไม่เหมือนกัน หรือทำให้นักพัฒนาได้รู้เมื่อได้มีการเปรียบเทียบว่า เมื่อระยะเวลาหนึ่งในอดีตชุมชนมีความเป็นอยู่อย่างหนึ่ง และปัจจุบันมีสภาพอีกอย่างหนึ่งและทำไมถึงเป็นอย่างนั้น อดีตต่าง ๆ เป็นอย่างไร สิ่งเหล่านี้เมื่อนักพัฒนาได้ศึกษาแล้วก็จะทำให้เห็นลู่ทางในการแก้ปัญหาของชุมชนได้ง่ายเข้า

3. วิธีศึกษาสถิติ

เป็นวิธีการศึกษาชุมชนที่จะอำนวยประโยชน์ในการทำงานพัฒนาชนบทของนักพัฒนา เช่นเดียวกับวิธีการที่ได้กล่าวมาแล้ว 2 วิธีการ เพราะเป็นการศึกษาถึงข้อมูลต่าง ๆ ของสังคม แล้วนำมาวิเคราะห์จนสามารถที่จะนำไปเป็น

ประโยชน์ในการทำงานได้ เช่น สถิติการเกิด การตาย การย้ายถิ่น ของประชากรในหมู่บ้าน สถิติการเจ็บป่วย สถิติการว่างงาน สถิติคนยากคนจน คนไร้ที่อยู่อาศัย เหล่านี้ เมื่อนักพัฒนาได้ทราบก็จะเป็นแนวทางในการศึกษาและวางโครงการปรับปรุงหมู่บ้านและชุมชนได้เป็นอย่างดี

4. วิธีศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study Method)

วิธีการนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำงานของนักพัฒนา เพราะเป็นการศึกษาที่ได้หยิบยกเอาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งมาวิเคราะห์จนสามารถที่จะเข้าใจและสามารถที่จะหาทางแก้ไขปรับปรุง เป็นวิธีการที่สืบค้นหาข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ โดยอาศัยการสัมภาษณ์ การสอบถาม การศึกษาประวัติ และหลักฐานเอกสารต่าง ๆ ที่น่าจะหาได้ในกรณีการศึกษาสภาพของชุมชนก็จะทำให้นักพัฒนาได้เข้าใจชีวิตความเป็นอยู่และสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ง่ายเข้า เพราะกรณีใดก็ตามที่นำมาศึกษานั้น ถือว่าเป็นตัวแทนของกรณีหรือเรื่องอื่น ๆ ได้ แม้จะไม่ทั้งหมดก็ตาม หรือในกรณีการปฏิบัติงานในชุมชนของนักพัฒนาเอง ถ้าปรากฏว่าล้มเหลวก็จะได้นำกรณีนั้น ๆ มาศึกษาโดยอาศัยวิธีการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) นี้ เพื่อหาสาเหตุว่าทำไมถึงล้มเหลว ทำไมถึงเป็นอย่างนั้น ทำไมถึงเป็นอย่างนี้ หรือนำมาวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางแก้ไขในการปฏิบัติงานต่อไป

5. วิธีการศึกษาโครงสร้างและหน้าที่ (Structural and Functional Method)

เป็นวิธีที่จะศึกษาถึงโครงสร้างหรือหน้าที่ของระบบสังคม (Social System) คือระบบของความสัมพันธ์ทางสังคมที่แต่ละส่วนของกลุ่มสังคมที่มีต่อกันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสังคมนั้นว่า มีเสถียรภาพของความสัมพันธ์เป็นอย่างไร โครงสร้างของระบบสังคมมีส่วนประกอบที่แน่นอนหรือไม่ เป็นต้นว่ากลุ่มย่อย สถานภาพและบทบาท บรรทัดฐานทางสังคม (Norms) ค่านิยม สิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันหรือไม่ ซึ่งการศึกษาด้วยวิธีการเรียนรู้ก็จะทำให้เราเข้าใจถึงสภาพของ

สังคมของชุมชน และของหมู่บ้านได้ละเอียดละออทุกแง่ทุกมุม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานของนักพัฒนาอย่างมากที่สุด

ความแตกต่างระหว่างสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

มานุษยวิทยาคืออะไร (Anthropology)

ในบรรดาวิชาที่ว่าด้วยเรื่องราวของมนุษย์ทั้งหลาย นักการศึกษาถือว่ามานุษยวิทยาเป็นศาสตร์ที่มีขอบเขตกว้างขวางที่สุด กว้างขวางกว่าสังคมวิทยาและจิตวิทยา หรือสังคมศาสตร์สาขาอื่น ๆ เพราะว่ามานุษยวิทยาจำต้องใช้ความรู้ทั้งในทางสังคมศาสตร์ (Social Science) และวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural Science) โดยเฉพาะชีววิทยาและสรีรศาสตร์ นอกจากนั้นนักมานุษยวิทยายังถือว่าสิ่งแวดล้อม (environment) มีอิทธิพลต่อมนุษย์และเป็นผลให้มนุษย์พยายามที่จะเอาชนะสิ่งแวดล้อมอีกด้วย เช่น ในประเทศที่มีอากาศหนาวในฤดูหนาวมีหิมะตกปกคลุมบ้านเรือนมนุษย์ไม่สามารถจะออกมาอยู่ข้างนอกได้อย่างสบายเช่นในฤดูใบไม้ผลิหรือฤดูร้อน จำต้องอยู่ในอาคารบ้านเรือนและด้วยความหนาวจึงทำให้มนุษย์ต้องค้นหาสิ่งที่จะควบคุมอุณหภูมิทั้งในบ้านเรือนและร่างกาย จึงได้มีเครื่องทำความร้อน (heater) ไว้ใช้ในบ้าน ทำเสื้อผ้าหนา ๆ เพื่อใส่ให้อบอุ่น เป็นต้น

วิชามานุษยวิทยา เป็นวิชาที่ศึกษาถึงเรื่องราวของมนุษย์ในทุกแง่ทุกมุม เริ่มต้นมาตั้งแต่ความเป็นมาของมนุษย์ว่าเป็นสัตว์โลกที่มีกำเนิดจากพวกใด ทฤษฎีของ Charle Darwin ว่าด้วยวิวัฒนาการของสัตว์โลกได้นำมาทดสอบแก้ไขเพิ่มเติม เช่น นักมานุษยวิทยากายภาพได้แบ่งแยกชาติพันธุ์ของมนุษย์ออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ด้วยการศึกษาอย่างละเอียดถี่ถ้วน และใช้เวลานานกว่า ที่จะสรุปได้ว่าชาติพันธุ์ทั้ง 3 กลุ่ม ซึ่งเป็นที่มาของความแตกต่างในทางร่างกาย คือ

1. คอเคซอยด์ (Caucasoid)
2. มองโกลอยด์ (Mongoloid)
3. นิกรอยด์ (Negriod)

สาขาของมานุษยวิทยา

นักมานุษยวิทยา ได้แบ่งสาขาของวิชามานุษยวิทยาออกเป็น 2 สาขาใหญ่ ดังนี้

1. มานุษยวิทยากายภาพ (Physical Anthropology)
2. มานุษยวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Anthropology)

สำหรับคำบรรยายในเรื่องมานุษยวิทยา จะได้เน้นหนักไปในทางวัฒนธรรม (Culture) เท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่าบทบาทของนักพัฒนาที่จะเข้าไปทำงานในชุมชนนั้น จะต้องอาศัยวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวบ้านเป็นพื้นฐาน วัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมแต่ละแห่ง สังคมสามารถดำรงอยู่ได้ก็เพราะมีวัฒนธรรมเป็นตัวกำกับ ถ้าปราศจากวัฒนธรรมแล้วสังคมคงจะระส่ำระสายโกลาหล หรือแตกสลายในที่สุด ถึงกระนั้นวัฒนธรรมไม่ใช่เป็นสิ่งที่อยู่คงที่ วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เมื่อเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไป สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป หรือเงื่อนไขทางสังคมได้เปลี่ยนไป วัฒนธรรมมักจะมีการปรับตัวหรือเปลี่ยนแปลงตามอย่างเหมาะสม ถ้าไม่เช่นนั้นความตึงเครียดจะเกิดขึ้นในสังคมอย่างกว้างขวาง

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาต่างก็ต้องการหาความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมที่จริง แต่วิชาทั้งสองมีความแตกต่างในประเด็นสำคัญหลายประการ เช่น ประการที่หนึ่ง สังคมวิทยาใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นหน่วยวิเคราะห์ ส่วนมานุษยวิทยาใช้วัฒนธรรม ประการที่สอง สังคมวิทยานิยมศึกษาสังคมสมัยใหม่หรือสังคมซับซ้อน แต่มานุษยวิทยา นิยมศึกษาสังคมล้าหลัง หรือสังคมสมัยเก่า ทั้งนี้เนื่องจากว่ามานุษยวิทยาสนใจที่จะวิเคราะห์วัฒนธรรมทั้งคุ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ สังคมเล็ก ๆ หรือสังคมที่ไม่สลับซับซ้อน การวิเคราะห์แต่ละส่วนหรือแต่ละแง่มุมของสังคมย่อมจะสะดวกมากกว่า ประการที่สาม วิธีการศึกษาวิจัยระหว่างวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาก็แตกต่างกัน คือ สังคมวิทยานิยมเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ โดยการใช้แบบสอบถาม สัมภาษณ์หรือจดนับและใช้สถิติเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ ส่วนมานุษยวิทยานั้น

นิยมใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการเข้าไปใช้ชีวิตในชุมชน เพื่อสังเกตการณ์หรือสัมภาษณ์ในระดับลึก

การศึกษาชุมชนโดยวิธีของมานุษยวิทยา

ในแง่การศึกษา นักมานุษยวิทยาสนใจทำการศึกษาสังคมที่ยังไม่เจริญ สังคมที่ยังล้าหลัง หรือบรรดาชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ส่วนนักสังคมวิทยาจะทำการศึกษาในสังคมที่มีความเจริญแล้ว นอกจากนั้นการศึกษาของนักมานุษยวิทยาจะศึกษาสังคมนั้นทั้งในสังคมในทุกแง่ทุกมุม แต่นักสังคมวิทยาจะเน้นศึกษาถึงองค์การทางสังคมอันใดอันหนึ่งโดยเฉพาะ หรืออาจจะกล่าวได้ว่า เป็นการศึกษาเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งของสังคมเท่านั้น

วิธีการศึกษาของนักมานุษยวิทยาใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) และเข้าไปอยู่คลุกคลีในสังคมนั้น เพื่อที่จะได้ข้อมูลที่ต้องการในทุกแง่ทุกมุม (Holistic approach) ฉะนั้น ขอบเขตของการศึกษาจึงอยู่ในหัวข้อ 6 ประการดังต่อไปนี้

1. ระบบเครือญาติ (Kinship) นับว่าเป็นหน่วยหลักของการศึกษาระบบเครือญาติก็คือระบบครอบครัว เมื่อพูดถึงครอบครัวก็ต้องพูดถึงการแต่งงาน การแต่งงานเป็นแบบสามีเดียวภรรยาเดียว หรือพหุสามี พหุภรรยา ชายเป็นใหญ่กว่าหญิง หรือหญิงเป็นใหญ่กว่าชาย เหล่านี้เป็นต้น จุดสำคัญในระบบนี้ก็คือ การควบคุมทางสังคมจะเป็นเรื่องของเครือญาติ ไม่มีองค์การทางการเมือง ดำเนินการควบคุมเช่นในสังคมปัจจุบัน

2. ระบบเศรษฐกิจ (Economic) วัฒนธรรมด้านนี้เกี่ยวกับการได้มาหรือเรียกว่าการผลิตกับการบริโภคหรือใช้ทรัพย์นั้น รวมทั้งบริการหรือเทคนิคต่าง ๆ ในอันที่จะได้มาซึ่งทรัพย์นั้นด้วย ลักษณะของทรัพย์จะขึ้นอยู่กับสภาพของสังคม เช่น พวกพเนจร พวกล่าสัตว์ มักไม่อยู่เป็นที่ พวกเลี้ยงสัตว์มักจะอยู่กับที่ไม่เคลื่อนย้ายไปในสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ ในแต่ละสังคมจะมีลักษณะการแบ่งงานกันทำ ตามเพศ และ

อายุ การแลกเปลี่ยนทรัพย์ซึ่งเป็นที่มาของการค้า ตลอดจนกฎเกณฑ์ในการจำแนกแจกจ่ายทรัพย์ และบริการอื่น ๆ ด้วย

3. ระบบการศึกษา (Education) มนุษย์ทุกสังคมต้องดิ้นรนเพื่อการคงอยู่ วิถีทางและวิธีการที่มนุษย์กระทำในอันที่จะใช้ประโยชน์จากบรรดาสรรพสิ่งทางธรรมชาติ เพื่อการจัดหาอาหาร เครื่องมือ เครื่องใช้ อาวุธ เครื่องอุปโภค และสิ่งที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต แหล่งที่มาของความสามารถและคิดค้นดัดแปลงวิชาการและวิธีการต่าง ๆ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น พวกล่าสัตว์ก็จะสอนลูกชายให้รู้จักการใช้กับดักสัตว์ พุ่งหอกขว้างอาวุธเพื่อจับสัตว์มาเลี้ยงหรือเป็นอาหาร แม่จะสอนลูกสาวให้รู้จักการปรุงอาหาร การทำความสะอาด เป็นต้น

4. ระบบการเมืองและการปกครอง (Politic) สังคมนั้น ๆ มอบหมายการใช้อำนาจแก่ผู้ใด กำหนดบทลงโทษและให้รางวัลสำหรับผู้กระทำผิดและผู้กระทำความดีตามลำดับ

5. ระบบศาสนา (Religion) ศาสนาและพิธีกรรมทำให้คนในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมีความรับผิดชอบต่อกลุ่ม มีความสามัคคีกัน ความคิดเกี่ยวกับเรื่องศักดิ์สิทธิ์นี้ อาจเป็นคน สัตว์ สิ่งของหรือพระเจ้า หมอผีซึ่งมีพลังแรงงานอย่างหนึ่ง หรืออำนาจไสยศาสตร์ ซึ่งจะบันดาลให้เป็นไปได้ต่าง ๆ นานา ยกตัวอย่างเช่น หมอผีมีอำนาจมากในสังคมอินเดียนแดง หรือคนป่าบางเผ่าในทวีปแอฟริกา ผู้ชายจะถือว่าเป็นผู้ชายที่สมบูรณ์หรือบรรลุนิติภาวะก็ต่อเมื่อได้ต่อสู้กับเสือตัวต่อตัวและฆ่าเสือได้ เป็นต้น

6. ระบบการรวมเป็นกลุ่ม (Association) ในชุมชนนั้น ๆ มีกฎเกณฑ์ วัฒนธรรม ค่านิยม บรรทัดฐานประการใดในการที่จะให้คนของชุมชนของตนอยู่อย่างเป็นสุข เพื่อชุมชนคงสภาพอยู่ได้ อันเป็นเครื่องมือที่จะอบรมให้คนของชุมชนเป็นผู้ใหญ่และรับผิดชอบ มีวิธีการถ่ายทอดและสะสมวัฒนธรรมของชุมชนอย่างไร เป็นต้น

สาเหตุที่นักมานุษยวิทยาสนใจสังคมที่ล้าหลังก็เพราะว่าสังคมเหล่านั้นกำลังพัฒนาไปในแนวเดียวกับสังคมปัจจุบัน และการศึกษาสังคมล้าหลังก็ดี มนุษย์เผ่าต่าง ๆ ก็ดี จะสามารถทำให้เข้าใจเนื้อแท้ของตนมากขึ้น

ความสัมพันธ์และประโยชน์ของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาต่อโครงการพัฒนาชุมชน

ความมุ่งหมายโดยทั่วไปในการดำเนินงานพัฒนา ก็เพื่อจะยกระดับมาตรฐานการครองชีพของชาวชนบทให้สูงขึ้น โดยบรรลุถึงการอยู่ดีกินดี และสามารถปกครองตนเองในระบอบประชาธิปไตย ในที่สุด และวิธีการดำเนินงานเพื่อบรรลุความมุ่งหมายดังกล่าวแล้ว ใช้วิธีการให้การศึกษา (Educational process) ผู้ที่ทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ประชาชนก็คือ "นักพัฒนา" จากประสบการณ์ที่ผ่านมาแล้วทำให้เราได้เรียนรู้ถึงอุปสรรคและปัญหาหลายประการในการดำเนินงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้คำแนะนำแก่ชาวบ้าน เพื่อให้เขาเปลี่ยนแปลงทัศนคติและเปลี่ยนมากระทำในสิ่งใหม่ ๆ ที่นักพัฒนาเห็นว่าดีกว่า อำนวยประโยชน์ให้แก่เขาเอง และชุมชนของเขาเองมากขึ้น โดยใช้สิ่งที่ทำได้ง่าย ๆ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าความสำเร็จในการดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนไม่ได้ขึ้นอยู่กับคนเสียสละ และวิชาความรู้ด้านใดด้านหนึ่งของนักพัฒนาแต่เพียงอย่างเดียว ความรู้เรื่องมนุษย์มีความจำเป็นอย่างยิ่งควรทราบว่าจะพูดอย่างไรหรือ ทำอย่างไร ประชาชนจึงจะเลื่อมใสศรัทธา ทำอย่างไรจึงจะผูกมิตร และเข้ากับประชาชนได้ จึงเห็นได้ว่า นักพัฒนาที่จะเข้าไปทำงานร่วมกับประชาชน นอกจากจะต้องมีวิชาความรู้หลายอย่างและสิ่งที่จะขาดเสียมิได้อีกอย่างหนึ่งก็คือ ความรู้ในเรื่องมนุษย์และสังคม ซึ่งเรียกชื่อในทางวิชาการว่า " สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา" (Sociology & Anthropology) อันเป็นวิชาที่จะทำความเข้าใจอย่างกระจ่างแจ้งในเรื่องของมนุษย์ ตลอดจนพฤติกรรมของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม โดยเฉพาะ เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวได้ว่า วิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามีความสัมพันธ์และเป็นประโยชน์ต่องานแทบทุกชนิดที่เกี่ยวกับมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อโครงการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นงานที่จะต้องไปทำกับกลุ่มคน จะต้องไปให้การศึกษากับกลุ่มคน ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ถ้านักพัฒนาไม่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่อง

เหล่านี้เสียก่อนก็จะทำงานได้ยาก และอาจจะประสบความล้มเหลว เพราะฉะนั้น วิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจึงเป็นเสมือนอาวุธสำคัญที่นักพัฒนาจะขาดเสียไม่ได้ เพราะนอกจากวิชานี้จะสอนให้เข้าใจมนุษย์และสังคมได้ถ่องแท้แล้ว ยังสอนให้คนรู้จักคิด รู้จักหาเหตุผล รู้จักการเปรียบเทียบการปรับปรุงและการเปลี่ยนแปลงแก้ไขจนสามารถเกิดแนวความคิดที่จะนำไปประยุกต์ในการทำงานในสถานการณ์ และสิ่งแวดล้อมที่ต่างกันได้เป็นอย่างดี

เพื่อให้เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงขอสรุปอย่างสั้น ๆ เกี่ยวกับประโยชน์ของวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในการดำเนินโครงการพัฒนาชุมชน ดังนี้

1. **เฉพาะบุคคล** (ตัวนักพัฒนา) ก็ได้แก่ความรู้เท่าถึงการณ์ ความเข้าใจถึงเรื่องราวความเป็นจริงทั้งหลาย อันเป็นส่วนของตนเอง ตลอดจนที่เกี่ยวกับสังคมซึ่งย่อมเป็นส่วนเพิ่มพูนสมรรถภาพในทางปฏิบัติที่จะปรับปรุงให้เข้ากับสังคมได้เป็นอันดี ทั้งนี้ เกี่ยวกับมนุษย์ด้วยกัน และธรรมชาติที่แวดล้อมงานอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับนักพัฒนาก็จะได้เข้าใจถึงโครงสร้างของสังคมหรือหมู่บ้านที่ตนเองจะต้องเข้าไปคลุกคลีทำงานร่วมกับชาวบ้าน นอกจากนั้นนักพัฒนายังจะได้ทราบถึงสาเหตุและปัญหาของชาวบ้านตลอดจนวิธีแก้ไข

2. **เกี่ยวกับชุมชน** สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เป็นวิชาที่เกี่ยวกับกิจกรรมของสังคมทั้งหลาย ซึ่งเมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันแล้วประโยชน์ได้เสียทั้งปวงย่อมเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน จะแยกเป็นเขาเป็นเราย่อมไม่เกิดพลังและความสำเร็จ ทุกคนจะต้องช่วยกันรวบรวมข้อเท็จจริงมาประมวลเพื่อแก้ไขปรับปรุงจัดระเบียบของชุมชนนั้นให้เกิดสวัสดิภาพที่แท้จริงตามกาลสมัย ทั้งนี้ กิจกรรมทางสังคมไม่ใช่ของคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ

ตัวอย่างประเด็นปัญหา ประกอบการอ่านหนังสือ SO 468

บทที่ 1 คำถามท้ายบท

1. "มนุษย์เท่านั้นเป็นสัตว์สังคม" เป็นความจริงเพียงใด
2. มีเหตุผลทางธรรมชาติอะไรที่ทำให้มนุษย์ต้องอยู่กับผู้อื่น
3. สังคมมนุษย์แตกต่างจากสังคมสัตว์ตรงไหน
4. ทำไมสังคมจึงเป็นกลุ่มที่ปกติชนหนีไม่พ้น
5. สังคมวิทยาคืออะไร แตกต่างจากสังคมศาสตร์สาขาอื่น ๆ อย่างไร
6. สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร
7. นักสังคมวิทยามีวิธีการศึกษาชุมชนโดยวิธีใดบ้าง
8. นักมานุษยวิทยามีขอบเขตการศึกษาในเรื่องใด
9. สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามีความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่องานพัฒนาชุมชนอย่างไร